

AHMED RÂŞİD'İN PEND-NÂME-İ LOKMAN HEKİM TERCEME-İ MANZUMESİ ADLI MESNEVİSİ

İlyas KAYAOKAY*

Öz: Pend-nâme; muhtevasını, öğütlerin teşkil ettiği dinî-ahlâkî mahiyetteki eserlere verilen genel addır. Edebiyatımızda bu alanda yazılan sayısı yüzü aşkın pek çok eser mevcuttur. Özellikle pend-nâme/nasihat-nâme geleneğinin ortaya çıkmasının müsebbiblerinden biri olarak kabul gören Hz. Lokman'ın uyarı, tavsiye ve vasiyetlerini, gerek eser içinde bir bölüm gerek müstakil olarak ele alan manzum ve mensur bir takım eserlerin varlığı söz konusudur. Peygamber mi yoksa velî mi olduğu hususunda bazı tartışmaların olduğu Hz. Lokman, Kur'an-ı Kerim'in 31. suresine ad olmuş, oğluna verdiği nasihatler ile hikmet sahibi örnek bir mümin olarak taltif edilmiştir. İslam dışındaki diğer din ve inanışlarda da karşımıza çıkan Hz. Lokman, Türk kültüründe bilgeliğin ve tabibliğin zirvesi olarak bilinmektedir. Onun bu özellikleri edebî metinlere de aksetmiş ve Hz. Lokman'ın nasihat ve vasiyetlerini içeren, ekseriyeti tercüme olmak üzere manzum, mensur bazı pend-nâmeler yazılmıştır. Son dönem şairlerinden Ahmed Râşid'in (1844-1934 sonrası), Medine kadılığı yaptığı dönemde Şeyhülislam Arif Hikmet'in (ö.1859) kütüphanesinde rastladığı "Pend-nâme-i Lokmân Hekîm Cihet-i Ferzend" adlı Farsça eserdeki 32 nasihati beşer beyit halinde Türkçe'ye tercüme ettiği "Pend-nâme-i Lokman Hekim Terceme-i Manzûmesi" adlı mesnevisi bu edebî ürünlerden biridir. Çalışmamızda, şahsî kütüphanemizde bulunan, H.1324/M.1906 yılında İstanbul'da basılmış bu eserin tanıtımı ve Arap harflerinden Latin alfabesine aktarımı yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Lokman, Ahmed Râşid, Mesnevi, Nasihat, Tercüme.

AHMAD RASHİD'S MAHTNAWI NAMED "PEND-NÂME-İ LOKMAN HEKİM TERCEME-İ MANZÛMESİ"

Abstract: Pand-namah; it is the general name given to religious-moral works. There are more than a hundred works written in this field in Turkish literature. In particular it is seen that there are poems and prose works that take the advice of Luqman, who is regarded as the source of the pand-namah tradition. Luqman, where there is some controversy about the point of being a prophet or guardian, has been named as the 31st sura of the Qur'an. He is shown by his advice to his son as a wise and exemplary person. Luqman, who also appeared in other religions and beliefs outside Islam, is known as the pinnacle of wisdom and medicine in Turkish culture. These features are also reflected in literary texts. Many pand-namah have been written in verse and prose, including translations from many other languages, which contain the advices of Luqman. One of these literary products is the mahtnawi named "Pand-nâme-i Lokman Hekim Terceme-i Manzûmesi", which was found in the Sheikh al-Islam Arif Hikmet's Library during the period when one of the late poets Ahmed Rashid, who was the muslim judge of Medinah. Written in the Persian language "Pand-nâme-i Lokmân Hekîm Cihet-i Ferzend" has 32 units Luqman's advice in the work. Rashid translated the advice in this work into the Turkish language, with five couplets each. In this study, this book published in Istanbul in 1906, registered in my personal library, will be examined and transferred to new letters.

Keywords: Hz. Luqman, Ahmed Rashid, Mahtnawi, Advice, Translation.

* Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı. kayaokay_2323@hotmail.com orcid.org/0000-0001-8544-2307

GİRİŞ

Hız. Lokman'ın kim olduğu hususunda görüş beyan edenlere göre o, Hız. İbrahim'in soyundan gelen, Hız. Davud'un veziri veya devrinde yaşayan bir kadıdır. Hız. İsa zamanında Eyle ve Medyen tarafında İsrail oğulları arasında kadılık yaptığı söylenen Hız. Lokman, bazı rivayetlere göre; Hız. Eyüb'ün kız kardeşinin yahut teyzesinin oğludur. Yine onun Habeşî, Nûbyalı, Medyen veya Mısır Sûdânı ahalisinden olduğu, Hız. Nuh'la birlikte kurtulup daha sonra Yemen meliki olan bir zat, bir köle, Bel'am b. Ba'ur veya Yunanlı Ezop olduğu ifade edilir. Lokman'ın beş yüz altmış, bin, üç veya dört bin yıl yaşadığı, marangoz, terzi veya yorgancı olduğu nakledilir. Bütün klasik İslâm kaynaklarında birbirinden küçük farklarla verilen bilgilerle göre, kısa boylu, yassı burunlu, siyah tenli, kalın dudaklı, taraklı ayaklı, akıllı, anlayışlı, zeki biridir. (Gül, 1985, 388; Ekin, 1996, 161; Bayat, 2000, 2; Harman, 2003, 205; Meral, 2018, 10)

Âlimler ekseriyetle onun bir peygamberden ziyade Allah dostu âlim ve arif bir velî olduğu görüşünde birleşir. Zira Kur'ân'da sadece peygamber yahut onların çevresinde olanların meseleleri nakledilmez. Aynı zamanda sâlih/ sâliha insanların da kıssalarının anlatıldığı müşahede edilir (Tan, 2016, 211). Hız. Lokman'ın adının, Kur'ân'da 31. sureye verildiği görülür. Lokman suresinin 12-19. ayet-i kerimelerinde Lokman'ın, oğluna olan nasihatleri ifade edilir. Bu ayetlerde Hız. Lokman'a, Allah tarafından "hikmet" verildiği bildirilir. Lokman Hekim denmesinin sebebi de budur. Hikmet sahibi olan kimseye ise "hakîm" denir. Bu kelime, dilimizde "tabib doktor" manasında "hekim" şekline dönüşmüş ve Hız. Lokman, halk arasında hastalarına şifa dağıtan bir hekim olarak "Lokman Hekim" adıyla meşhur olmuştur (Güngör, 1996, 170). Hız. Lokman, oğluna nasihat olarak; Allah'a şirk koşmamayı, O'nun yolundan gitmeyi, anne babaya iyi davranmayı, namaz kılmayı, iyiliğe yönelip kötülükten kaçınmayı, insanlara kibir göstermemeyi, mütevazı olmayı, yavaş konuşmayı öğütlemektedir (Keskinöđlü, 1962, 5-6).

Lokman Hekim'in oğluna verdiği nasihat ve vasiyetler, onun hikmetli sözleri, adı etrafında şekillenmiş efsaneler, onunla ilgili olarak nakledilen fıkralar Arap, Fars ve Türk kültürü edebiyatında, tasavvuf ve ahlâk kitaplarında ele alınmış, her üç edebiyatın nasihat-nâme₁ türü

¹ Nasihat-nâme konusunda yapılmış bazı çalışmalar için bk. Arslan, Mehmet. "Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nin Pendnamesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, 4, (2004): 5-80. Bilgin, Azmi. "Türk Edebiyatında Nasihatnâme ve Emre'nin Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'ı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 93, (1994): 197-208. Canım, Ridvan. "Pendnameler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları", *Millî Kültür*, 66, (1989): 22-25. Kaplan, Mahmut. "Manzûm Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, (2001): 133-85. Kaplan, Mahmut. "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler* C. 11, (Ed: Hasan Celâl Güzel vd.), Ankara, (2002): 791-99. Keleş, Reyhan. "Türk Edebiyatı'nda Nasihat", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, (2010): 183-209. Levend, Agâh Sırrı. "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 11, (1963): 96-115. Sümbüllü, Yusuf Ziya. "Türk-İslam Kültüründe Nasihâtname İçerikli Eserlere Genel Bakış", *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, (2015): 1-7. Ulucan, Mehmet. "Türk Kültür ve

eserlerinde müstakil kitaplara konu olmuştur (Uzun, 2003, 207). Müslüman milletlerin edebiyatlarında yer alan nasihatnâmelerin temeli, Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütler ile Hz. Peygamber'in: "Din, nasihattan ibarettir." hadisine dayanmaktadır (Yıldız, 2002, 58). Lokman Hekim, divan şiirinde en fazla adı geçen peygamberlerden olup nâsihliği, âlimliği ve tabipliği ile metinlerde tarihî-efsanevî bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Lokman Hekim divan şiirinde; uzun ömürlü, nasihat verici, tabipliğin atası, hikmetin kutbu olması, ölümün çaresini bulması ile şairlerin onun bu hünleriyle bahse girdiği bir imge olarak kendisini göstermektedir (Taşkesenlioğlu, 2016, 177-178).

Lokman Hekim'in öğütlerini içeren Türkçe nasihat kitaplarının tercüme ağırlıklı olduğu görülür. Çağatayca yazılan "*Sad Pend-i Sûdmend Berâ-yı Ferzend-i Hidmend*" Süheyl Ünver tarafından *Lokman Hekim'in Oğluna Verdiği 100 Nasihat* adıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Ünver, 1968). Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 695/5 numarasıyla kayıtlı müellifi bilinmeyen bir "*Hikâyât*", Hazret-i Lokman'ın nasihatlerini içermektedir (Uzun, 2003, 207). Mütercimi meçhul 4 varakdan müteşekkil "*Terce-me-i Vasîyet-i Lokman*" adlı bir eser de Milli Kütüphane 06 Hk 1664'te kayıtlıdır. Ancak bu eserin 16. asır şairlerinden Azmî Pir Mehmed'e (ö.1582) ait olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Kocaer, 2009: 14). Bu dönemin şairlerinden olan Fânî'nin (ö.1601 sonrası), Lokman hekimin öğütlerini Farsçadan Türkçeye çevirdiği bildirilse de bu eser henüz ele geçmemiştir (Eliacık, 2014). Kaysûnî-zâde Ankaralı Hekim Nidâî'nin (ö.1567?) "*Terce-me-i Nazm-ı Lokman Hekîm*" adlı Farsçadan yaptığı 30 beyitlik çevirisi kataloglarda kitap olarak gösterilmesine karşın, Nidâî'nin 1566 yılında yazdığı *Menâfi'u'n-Nâs* adlı mensur bir tıp eserinde yer alan bir bölümdür. Bu tercüme Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A. 4883/4 numarada kayıtlıdır (Özcan, 2007, 208-210). İskender Efendi tarafından çevrilen *Emsâlü'l-Lokmân Fi Tehzîbü'l-Ezhân* adlı mensur eserin Türkçe, Farsça, Arapça ve Fransızca olmak üzere 4 dilde baskısı bulunmaktadır. Eserin 1-29. sayfalarda Türkçesi, 30-54. sayfalarda Farsça, 55-70. sayfalarda Arapça ve ilave 16 sayfada ise Fransızcası vardır. Bu eser H.1292/M.1875'te İstanbul'da Irgat Pazarı'nda Şeyh Yahya Efendi'nin Matbaası'nda basılmış olup bir mukaddimeden sonra Lokman Hekim'in 42 mesel ve çeşitli konulardaki fabl ve hikayelerini ihtiva etmektedir. Eser, California Üniversitesi'nin dijital kütüphanesinde² ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda Bel_Osm_K.01811 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

Edebiyatında Pend (Öğüt) Geleneği", *Prof. Dr. Mine Mengi Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, (Haz: Muna Yüceol Özen-Huriye Sözer) Adana: Çukurova Üniversitesi, (2012): 214-223. Yeniterzi, Emine. "Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eski Türk Edebiyatı Tarihi II Sayısı, (2007): 433-468.

² <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.aa0003667722;view=1up;seq=1> E.T. 22.11.2018

Lokman Hekim'in nasihatlarını ihtiva eden eserlerden biri de Ahmed Râşid'e ait olup H.1324/M.1906 yılında Mahmud Beg Matbaası'nda basılan *Pend-nâme-i Lokmân Hekîm Terceme-i Manzûmesi'dir*. 30 sayfalık bu eser şahsî kütüphanemizde bulunmakta olup İzmir'deki bir sahaftan satın alınmıştır. Bu eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda, Bel_Arp_00321/02 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Ancak burada kayıtlı kitap 18 sayfa olup bizdeki nüshadan 12 sayfa eksiktir. Eksik olan sayfalarda Ahmed Râşid'in çeşitli manzumeleri bulunmaktadır. Bu tercüme mesnevi daha evvel müstakil olarak ele alınmamıştır. Agah Sırrı Levend'in "*Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız*" makalesinde *Farsça'dan tercüme edilen eserler* bahsinde Mahmut Beg Matbaası'nda H.1324/M.1906 yılında basılan bu eserden de söz edilir (Levend, 1963, 96). Mahmut Kaplan'ın "*Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler*" adlı makalesinde bu eserin muhtevası kısaca tanıtılır. Ancak eserin yazılış tarihi sehven H.1222/M.1807 olarak verilmiştir (Kaplan, 2002, 797). Bu makaleye benzer bir çalışma da Emine Yeniterzi'nin "*Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesneviler*" adlı makalesidir. Bu makalede Kaplan'ın yaptığı tanıtım biraz daha genişletilir; lakin eserin yazılış tarihi yine sehven H.1222/M.1807 olarak verilir. Ayrıca manzumenin beyit sayısını, tarih kıt'asını da dahil ederek 158 olarak gösterir. (Yeniterzi, 2007, 463-464) Bu çalışmada da bazı incelemelere bahis konusu olan ancak yeni harflerle neşredilmeyen bu mesnevi müstakil olarak ele alınacaktır. Ahmed Râşid hakkında bilgi verildikten sonra manzumenin tanıtımı ve metnin Arap harflerinden Latin alfabesine aktarımı yapılacaktır.

1. AHMED RÂŞİD'İN HAYATI VE ESERLERİ

Başta *Sicill-i Osmanî* olmak üzere biyografik kaynaklarda pek çok Ahmed Râşid kayıtlıdır. Ancak sadece İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal'ın (ö.1957) *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin üçüncü cildinde *Pend-nâme* mütercimi Ahmed Râşid hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. *Pend-nâme*'nin mukaddime kısmında mütercimin hayatı ile ilgili ipucu mahiyetindeki şu bilgiler yer alır:

"...bu 'abd-ı 'adîmü'l-bîdâ'a Âstâneli Ahmed Râşid 'afâ 'anhü ve 'an ebeveyhi Rabbihi'l-Mâcid bîñ üçyüz on toköz ve yigirmi sene-i hicriyelerinde min ğayr-ı ğaddin ve liyâkatın Medîne-i münevvere kâdılığında bulunarak..."

Bu ifadede geçen "Âstâneli" ifadesinden anlaşılacağı üzere Ahmed Râşid İstanbullu olup 2 Şaban 1260/1844 yılında doğmuştur. Babası Danişmend Yahya Efendi'dir. Sıbyan ve Rüşdî mekteplerinde okuduktan sonra Bayezit Camii hocalarından Ahmed Ziyaüddin Efendi'nin öğrencisi olmuştur. Bağdatlı Refet ve Mustafa Vahyi'den Farsça, resmî dairede baş müsevvid olan Hüseyin Efendi'den fıkıh dersleri tahsil etmiştir. Ayrıca Hoca Hasan Hüsam Efendi'nin Mesnevi derslerine beş yıl katılmıştır. Muharrem 1292/M.1875'te naiplik mesleğine girmiş, Malkara naibi iken İdare-i Eytam Meclisi azalığı baş katipliğine getirilmiştir. 13 yıl bu görevi

sürdürdükten sonra Kartal ve Erzurum naibi olmuş ardından Medine kadılığına tayin edilmiştir. Ahmed Râşid, H.1319-1320/M.1901-1903 tarihinde Medine’de kadılık görevini ifa etmiştir. İki defa hacca gitmiş ve sonra emekli olmuştur. İbnü’l Emin, Râşid’in yüze yaklaşan yaşına rağmen şuuru ve kuvvetinin yerinde olduğunu ifade eder (İnal, 1969, 1364). Ölüm tarihi bilinmemekle birlikte en az 90 yıl yaşamış olduğu ve 1934 yılından sonra vefat ettiği düşünülmektedir. Bilinen tek eseri *Pend-nâme* tercümesi olup dağınık halde çeşitli manzumeleri de bulunmaktadır. Râşid’in birden fazla eser sahibi olabileceğini düşünmekteyiz. Âdem Ceyhan’ın yayına hazırladığı “*Düstûr-ı Ahlâkî Muntehabât-ı Eş’âr-ı Alî Tercümesi*” Ahmed Râşid adında biri tarafından yazılmıştır. Yazar, bu kitabın hangi Ahmed Râşid’e ait olduğunu biyografik kaynaklardan tespit etmekte güçlük çekmiş olup şu tahminde bulunmuştur:

“Düstûr-ı Ahlâkî’nin yazarı Ahmed Râşid’in, Mecmûa-i Nevâdir-i Edebiyye (İstanbul 1324) Kalbî Sadâlar (İstanbul 1327) gibi basılmış eserleri bulunan Dersâdet Emtia-i Ecnebiyye Gümrüğünde muâyene kâtibi Dârüşşafaka’dan mezun Seydişehrî Sâbitzâde Ahmed Râşid olması mümkündür” (Ceyhan, 2006, 351 ve 2010: 8).

Kanaatimizce *Düstûr-ı Ahlâkî Tercümesi* ile *Pend-nâme* tercümesini yapan Ahmed Râşid, aynı müelliftir.³ Zira her iki eserin de tercüme edilmiş bir ahlâk, nasihat kitabı olması bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. *Düstûr-ı Ahlâk, Pend-nâme Tercümesi*’nden üç yıl sonra H.1327/M.1909’da basılmıştır. *Pend-nâme*’de de Hz. Alî’ye ait bir sözün kullanılmış olması tesadüf değildir:

Mütekebbirlere kibr it dedi şîr-i Yezdân

Vâkıf-ı sırr-ı hafî şahr-ı Resûl-i zîşân (b.149)

Mehmet Atalay, Câmî’nin (ö.1492) *Lüccetü’l-Esrâr* adlı Farsça kasidesinin Ahmed Râşid adında bir şair tarafından manzum olarak Türkçeye tercüme (*Tercüme-i Manzûrne-i Lüccetü’l-Esrâr Ma’a Aslihi*) edildiğini bir makalesinde bildirmektedir (Atalay, 2004). Çalışmada manzum tercümenin sahibi olan Ahmed Râşid’in kim olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir. Makalenin başlığından anlaşıldığı üzere bu Ahmed Râşid, Erzurum’da kadı vekilidir:

“Mevlana Câmî’nin (817/1414-898/1493), remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazdığı 100 beyitlik *Lüccetü’l-Esrâr* adlı kasidesini, Erzurum Merkez naibi (kadı vekili) Ahmed Râşid hezec bahrinin mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezniyle manzum olarak Türkçeye çevirmiştir” (Atalay, 2004: 25).

³ Âdem Ceyhan kendisi ile yaptığımız görüşmede Ahmed Râşid’in bazı hukuk kitaplarına olan vukufiyetinden dolayı “hukukçu” kimliğine sahip olabileceğini tarafımıza sözlü olarak ifade etmişti. Ceyhan, Râşid’in bazı önemli hukuk kitaplarından bahsetmiş olması sebebiyle bu kanaate varmıştır. *Pend-nâme* müterciminin de kadılık yapmış olması bu tezimizi daha da güçlendirmektedir.

Bu eser de kanaatimizce *Pend-nâme* mütercimi ve bir dönem Erzurum'da da bulunan Ahmed Râşid'e aittir.

1.2. Pend-nâme-i Lokman Hekim Terceme-i Manzûmesi

Bu eser, 13 + 156 + 2 beyitten müteşekkil, pend-nâme tercümesi bölümü mesnevi nazım formu ile yazılan bir manzumedir. H.1324/M.1906 tarihinde Mahmut Beg Matbaası'nda basılmıştır. Ahmed Râşid, *Pend-nâme*'nin mukaddime bahsinde, bu eserin aslının Şeyhülislam Arif Hikmet'in Medine'de yaptırdığı kütüphanesinde⁴ "*Pend-nâme-i Lokmân Hekîm Cihet-i Ferzend*" adıyla kayıtlı olduğunu söyler. Ahmed Râşid bir tatil zamanı Arif Hikmet'in eserlerini incelerken İbranîceden Farsçaya tercüme edilen, müellifi meçhul bu eseri görür ve içinde yer alan 34 öğüdün Türkçe tercümesini yapar. Farsça eserin kime ait olduğu bilinmemekle birlikte İranlı hattat Hoca İmadeddin'in hattıyla yazılmıştır. Ahmed Râşid, mukaddime kısmında 34 nasihatı beşer beyitle açıkladığını ifade etse de metinde 32 nasihat bulunmaktadır ve Râşid ve bazı nasihatleri de beş beyitten az olmak suretiyle tercüme etmiştir. Mukaddimedeki nasihat sayısının Ahmed Râşid tarafından 34 olarak verilmesi ise "dil" kelimesiyle alakalıdır. Zira ebced hesabıyla dil, 34 sayısına tekabül eder. Eserin mukaddime kısmında Arapça iki kıt'a ve Farsça beyitlerin yanı sıra yine İmadeddin hattıyla yazılmış bir Farsça gazel de bulunmaktadır.⁵ *Pend-nâme*'nin yer aldığı asıl metinde kendisine ait 9 beyitlik bir gazel ve iki kıt'a bulunur. Gazel bir nevi sebab-i telif mahiyetinde, klasik mesnevilerde görülen tertibin dışında, metinden bağımsız olarak yer almaktadır.

Pend-nâme feilâtün/feilâtün/feilâtün feilün kalıbıyla yazılmış olup Farsça öğütler numaralandırılarak başlık halinde verilmiştir. Manzumenin 1-5. beyitlerinde; çocuğun ilk olarak *Allah'ı bilip tanınması* nasihat edilir. 6-10. beyitlerde, *ne öğüt verirsen ver önce kendin yap* nasihatı işlenir. 11-15. beyitlerde, *konuşma adabının* nasıl olması gerektiği tembihlenir. 16-20. beyitlerde *insanın kıymetinin bilinmesine* dair nasihatlerde bulunulur. 21-25. beyitlerde, *sırrın korunması*; 26-30. beyitlerde, *insanın öfkeli zamanlarında nasıl olduğunun tecrübe edilmesi*; 31-35. beyitlerde, *dostun kâr ve zarar ettiği zamanlarda sınanması*; 36-40. beyitlerde, *akıllı ve bilgili dostların tercih edilmesi*; 41-45. beyitlerde, *cahil insanlardan uzak durulması*; 46-50. beyitlerde, *dost ve yakınların sıkıntı ve güçlük zamanında sınanması*; 51-55. beyitlerde, *hayırlı işlerde çaba ve gayret gösterilmesi*; 56-58. beyitlerde, *dindar ve bilgili insanlarla vakit geçirilmesi*; 59-63. beyitlerde, *gençlik zamanının ganimet olarak bilinmesi*; 64-68. beyitlerde, *gençlik çağında dünya*

⁴ Daha fazla bilgi için bk. Cerrahoğlu, İsmail. "Şeyhülislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevvere'de Kurduğu Kütüphane", *Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, (1988): 111-129. Şarlı, Mahmut. "Medîne-i Münevvere'deki Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler", *İlmi Araştırmalar*, 11, (2001): 99-112.

⁵ Bu çalışmada Farsça kısımların kontrolünü yapan Prof. Dr. Mehmet Kanar'a, Arapça kısımların kontrolünü yapan Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin Ayçiçeği'ne teşekkür ediyorum.

ve ahiret işlerinin birlikte yürütülmesi; 69-73. beyitlerde, dostlara değer verilip onların hoş tutulması; 74-77. beyitlerde, dosta ve düşmana karşı yapılması gerekenler; 78-82. beyitlerde, anne babanın aziz tutulması; 83-87. beyitlerde, üstadın kıymetinin bilinmesi; 88-92. beyitlerde, çocuğa ilim ve edep öğretilmesi; 93-97. beyitlerde, dinin ahiret için, paranın ise bu dünya için korunması; 98-102. beyitlerde, insanın geliri kadar harcama yapması; 103-107. beyitlerde, her işte orta yolun gözetilmesi; 108-112. beyitlerde, bozgunculardan uzak durulması; 113-117. beyitlerde, cömertliğin meslek edinilmesi, cimrilikten kaçınılması; 118-122. beyitlerde, misafirlikte ev sahibine karşı olan sorumluluklar; 123-126. beyitlerde, az tamah eden ve az inciten bir insan olunması; 127-131. beyitlerde, insanın söz söylemeden evvel alacağı cevabı düşünmesi; 132-136. beyitlerde, daima ilim öğrenmenin ne gibi faydaları olduğunun bilinmesi; 137-141. beyitlerde, yaşlılara karşı saygılı olunması; 142-146. beyitlerde, insanlar hakkında iyi konuşulması; 147-151. beyitlerde, kibirli ve cimri insanlardan uzak durulması; 152-156. beyitlerde kanaat sahibi olunması gibi ahlakî bakımdan kusursuz bir insanda bulunması gereken bazı nitelikler için elzem birtakım tavsiye, uyarı ve nasihatler ifade edilir. Eserde yer alan tüm uyarı, nasihatleri şöyle sıralayabiliriz:

Allah'ı tanı (b.1), Allah'ı unutma (b.4), kime öğüt verirsen önce kendin yap (b.6, b.10) aklının ve ruhunun kirliliğini gider (b.7), halkı doğru yola ilet (b.7), nefsini unutma (b.8), söyleyeceğin sözün sınırını bil (b.11) gereksiz fazla söz söyleme (b.11, b.15) her işittiğini başkasına söyleme (b.12) iyice düşünmeden konuşma (b.13, b.127), zamanı geldiğinde konuş (b.14), insanların değerini bil (b.16, b.20), insanlara sevgi göster (b.16), ilim ehline hürmet et (b.16). insanlara saygıda kusur etme (b.20), sırrını kimseye açma (b.21, b.23), sırrın gizli kalacağını sanma (b.22), insanı öfkeli olduğunda gör (b.26), insanın iyi veya kötü olduğu öfkeli zamanında anlaşılır (b.27), öfkeli anında haddini aşan kimse, nefesine yenik düşmüştür (b.28), olgun insan, öfkeli anında bile yumuşaktır (b.29), iyi günde samimi davrananı gerçek dost sanma (b.31, b.49), iyi gününde kardeşlik edene güvenme (b.32), dostunu kâr ve zarar ile imtihan et (b.34), kendini zarar etmiş gibi gösterip dostlarından mal ve para iste, iyilik eden olursa gerçek dost odur (b.35), bilgili insanlarla arkadaş ol (b.36, b.40) aptal dostun faydası olmaz (b.37), akıllı düşman, aptal dosttan üstündür (b.37), iyiyi ve kötüyü ayırt edemeyen arkadaştan uzak dur (b.38), bilgili dostlara danış (b.39) cahil insan gördüğünde ondan kaç (b.41), gönül ehli ile cahil arkadaş olamaz (b.43), cahil insan üzüntü verir (b.45), sıkıntılı zamanda arkadaşını sına (b.46), iyi ve gerçek dost, kötü günde belli olur (b.47, b.48) vefalı dost kötü günde yardım edendir (b.50), paramı hayırlı işlerde harca (b.51), elinden geldiğince hayırlı işlere yönel (b.52), takva sahibi ol (b.54), elinden geldiğince iyilik yap (b.55), bilgili ve ağırbaşlı kimseler, insana doğru yolu gösterir ve doğru yola teşvik eder (b.56, b.58), gençlik çağı ganimettir, zayi etme (b.59), gençlik çağı çabuk geçer, boş yere heba etme (b.60), gençlik çağını ilim öğrenmek ve ibadetle

geçir (b.61, b.63), gençlik çağında nefesine kapılma (b.61), gençlikte iki dünyayı da düşünerek iş yap (b.64), gece gündüz dünya ve ahireti kazanmak için çalış (b.65), ahiret işlerini zamanında yap (b.68), işlerini samimiyetle yap (b.68), dostlarını aziz tut, (b.69, b.70), dostlarından lütfu esirgemek ayıptır (b.70) hizmet ehline lütuf göstermezsen senden kaçır (b.72), sadık dost, insanın derdine doktor olur (b.73), dostun gibi düşmanına da lütuf ve iltifat et (b.74, b.75), düşmanına hakaret etme (b.74), düşmandan eziyet gelirse sabır ve tahammül edip görmezden gel (b.76), görünürde düşmanına dostun gibi itifat et ki düşmanlığı daha fazla artmasın (b.77), anne ve babanı aziz tut (b.78), anne ve babana hürmette kusur etme (b.78), babanın evladda hakkı çoktur (b.80), ilim ve edep öğreten üstadına kıymet ver (b.83), ahlakını güzelleştiren üstadı, anne ve babandan üstün tut (b.86), oğluna ilim öğret (b.88), oğluna ilim ve edep öğretecek bir üstad seç (b.89), oğlun, üstadından ayrılmayıp ilim ve edebi öğrensin (b.92), dinin emirlerini yerine getir (b.93), dinini, ahiret hayatı için muhafaza et (b.94), paranı bu dünya için sakla (b.95), paranı, ihtiyacını gözeterek sakla ki yabancıya muhtaç kalmayasın (b.97), masrafına göre harcama yap (b.98, b.98), boş yere masraf yapıp borca girme (b.100), alışverişte dikkatli ol (b.101), ayağını yorganına göre uzat (b.102), her işte ifrat ve tefritten kaçın (b.103), her işin ortasını gözetmek, ılımlı davranmak hayırlıdır (b.104, b.106, b.107), fesatçı, rezil insanlardan yüzlerce mil uzak dur (b.108, b.112), cömertliği her daim adet edin (b.113, b.117), cimri olup halkın nefretini kazanma (b.115), ihtiyaç ehlini gözetmeyi unutma (b.117), misafirlikte eline, gözüne ve diline sahip ol (b.118, b.120, b.121, b.122), misafirlikte ev sahibinden izin alarak hareket et (b.119), tamahkâr olma (b.123), yaratılanları incitme (b.126), söz söylemeden evvel alacağın cevabı da düşün (b.128, b.129), ilim öğrenmek için çok gayret et (b.132, b.135), fıkıh, hadis ve tefsir ilmini tahsil et (b.136), yaşlılara hürmet et ve onları koru (b.137), yaşlıları gördüğün anda güler yüzlülükle hallerini hatırlarını sor, gönüllerini yap (b.138, b.141), insanlar hakkında kötü söz söyleme (b.142, b.144), insanların ayıbını ortaya dökme (b.143), kötü konuşup günaha girme (b.145), insanları her zaman iyi şekilde an (b.146), kötü insanlara nasihatte bulun (b.146), kibir göstermek ahmaklıktır (b.147), kibirli insanlardan uzak dur (b.148, b.150), kibirliyle kibir göster (b.149), kanaatkâr ol (b.152).

Manzumenin sonunda Ahmed Râşid'in eserin yazılış tarihini bildiren bir tarih kıt'ası yer alır.

Pend-nâme bak idilmiş terceme

Bî- gümân her fıkrası ħabl-ı metîn

Söyledi Râşid güher târîhîni

Dil-güşâ manzûme dir mîrim bihîn [H.1322/M.1904]

Kıt'adan sonra "Li-mütercimü'l-fâkir" başlığı altında 16 beyitlik bir kıt'a-i kebîre yer almaktadır. Bu hikmet-âmîz manzumenin ardından 35 beyitlik bir bahâriyye kaydedilir.

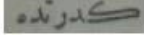

Manzume çiçek adlarıyla yazılmış olup çiçek adlarının geçtiği yerlere rakam bırakılmıştır. Yine bu manzumelerden sonra Ahmed Râşid'e ait şiirler, Farsça beyitler görülmektedir. Çalışmanın sınırlarını aşmamak adına burada sadece *Pend-nâme* tercümesinin metni verilecektir. Geri kalan şiirler, ayrı bir makale halinde yine tarafımızdan neşredilecektir.

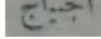
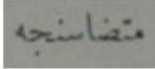
METİN

Metinde baskı ile ilgili bazı küçük problemler yer almaktadır. Kitabın sonunda bazı kelimeler düzeltme cetvelinde verilse de unutulmuş hatalı kelimeler de göze çarpmaktadır. Örneğin;

Saňa hıdmetleri çok vaqt-i tufûliyyetde
Siyymâ vaqt-i şedâ'idde dem-i küd[û]retde (b.81)

beytinde şeklinde yazılan kelime her ne kadar vezne uysa da bu imladan anlamlı bir kelime çıkmamaktadır. Kelime, anlam gereği küd[û]retde şeklinde olmalıdır. Bu durumda da vezin bozulmaktadır. Yine;

İktidârınca sehâ-kâr ola dâ'im insân
İhtiyâc ehlini *de* itmeye hergiz nisyân (b.117)

beytinde yer alan ihtiyâc kelimesi de sehven (ictiyâc) şeklinde verilmiştir. Yine mukaddime bölümünde şeklinde yazılan kelimenin "muktezâsınca" olması gerektiğini düşünüyoruz. Yukarıdaki beyitlerde de görüleceği üzere metinde yapılan aruz kusurları italik şekilde gösterilmiştir.

PEND-NÂME-İ LOKMÂN HEKİM TERCEME-İ MANZÛMESİ

Bismi'llâhi'r-raḥmani'r-raḥîm

Erbâb-ı muṭâla'a nezdinde ḥafî olmadıḡı üzre 'ulemâ-yı kâmilîn raḥimeḥumullâh berekât-ı füyûzât-ı ḥazret-i faḥrû'l-mürselîn 'aleyhi şalavât rabbû'l-âlemîn ile nâ'il oldukları şeref-i 'ilm u kemâl ve ma'ârif ü ḥüsn-i ḥışâli nefis-i nefiselerine ḥaşr itmeyüb müteḥallıḡ oldukları ḥüsn-i şîm-i seniyye-i cenâb-ı Ahmedî muḡtezâsınca hevâ vü heves-i nefsânîye ḡapılan güm ḡüştegâni râh-ı sâlibü'r-refâh fışḡ u sefâhatde bırakmaḡ gibi kıllet-i mürüvvet ü 'adem-i ḡamiyyeti ḡaṡ'â ḡarîn-i cevâz görmeyüb her bâr *ud'u ilâ sebili Rabbike bi'l-ḡikmeti ve'l-mev'izati'l-ḡasene*6 nazm-ı celîli mefhûm-ı münîfince ḡayd ḡılıb olan kelimât-ı leyyine serd ile bunları ṡarîḡ-i ḡikmet refîḡ-i refâh u sa'âdete da'vet eylediklerinde bunlarıñ bir kısmı

Şem' eger da'vet koned vakt-i firûz

6 "(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öḡütle ḡaḡır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."
(Kur'ân, Nahl 125)

Cân-ı pervâne neperhîzed zi-sûz⁷

neşîdesince da'vete icâbete şitâbân ve ol vechile dâhil-i riyâz-ı reyhân ü 'izzet-nişîn-i lâle-zâr u gülistân olub bu da'vet câlibü's-selâmet kısm-ı dîgeriniñ sem'-i kabûllerine vâşıl olmadığını zevât-ı nuşh kunend-gân bildükleri ve bu da'vetden tolayı kendülerine ba'zı sebüksârânuñ itmiş oldukları i'tirâzât u vâhiyyelerine vâkıf oldukları hâlde yine nuşh u pend emrine bi'llâh temâm i'tirâzât u vâhiye-i mesrûdeyi gûş-ı te'essür ve i'tibâra almazlar. Ve bu meslek-i sedâdda şebât ile

Bâz perrân kon hümâm-ı rûhğîr

Der-reh-i da'vet tārîk-ı nûh-gîr⁸

Müşterî gerçi ki sust u bâridest

Da'vet-i dîn kon ki da'vet vâridest⁹

mezâmîninceda güm geşteğân-ı vâdî-i süfâhate ale'd-devâm îfâ-yı neşâyihden hâlî kıalmazlar şol tabîb-i hâzık-ı âdil gibi ki bir ay tedâvî-i marîze varub bir müddet tedbîr-i müdâvât u tertîb-i mu'âlecât eylediği şırada o haste dûcâr olduğu râhatsızlık ilcâ'âtiyle tabîb-i hâzıka karşı "ben bu ilâclardan bıkdım artık bunları benim için içmek gayr-ı kâbildür" zemîninde envâ' tehevür ile tabîbe itmiş olduğu mu'âmelât-ı gayr-ı lâyıkadın tabîb-i hâzık aşlâ müte'essir olmayarak ve kelimât-ı münâsibe ile irhâ-yı 'inândan girü tûrmayarak tedâvîye müdâvemet ve faqat icâb iden edviyeyi limûnâta veyâ sürûb şekline vaz' u ifrâğ ve o şûretle hasteye edviye-i muqteziyyeyi şûret-i hekimânede işrâb u isti'mâle ihrâz-ı muvaffakiyet ider. 'Âkıbet o marîz tabîb-i hâzıkın şûret-i meşrûhada harekât-ı hekimâne ve mizâcgîrânesiyle edviye-i lâzimeyi bi'l-isti'mâl yevmen fe yevmen kesb-i şihhat u âfiyet ü tabîbe itmiş olduğu mu'âmele-i haşimânesine izhâr-ı nedâmet eyler. İşte erbâb-ı 'irfân u kemâl olan vücûd-ı pür-sûdlar etibbâ-yı hâzıka mişillü ahkâm-ı Qur'ân-ı 'azîmü's-şânı ve ahâdîs-i şerîfe-i hazret-i fahr-ı âlemiyânı ba'zı [1] hikâyât-ı latîfe ve kışâş-ı 'acîbe serdiyle dil-hastegân u bed-hâlâna bâlâ şarâb-ı âzim oldukları râh-ı bî-refâh-ı fısq u sefâhatden men' ü tahlîş ü tārîk-ı 'izzet-i refîk-ı sa'âdete tesbîl buyurdukları mü'ellefât-ı kerâmet-âyât-ı aliyyeleri ve nice âşâr-ı nâfi'a-ı ber-güzîdeleri delâletiyle dağı vâşıl-ı mertebe-i şübûtdur.

İş bu muqaddimeden maqşad-ı aşlı aşhâb-ı 'ilm ü ma'rifet ve erbâb-ı kemâlât ü haqîkatıñ nev'-i beşere neşâyih-i gûn-â-gûn ve veşâyâ-yı cevâhir-i meşhûnı şâmil olub kitâb u sünnet hulâşası olan kütüb ü resâ'il-i mu'tebere ve bâ-huşûş ba'zı müctehidîn-i dîn-i mübîn ü meşâyih-i ehl-i yakîniñ mü'ellefât-ı menâfi'-âyâtından bulunan *Siyer-i Kebîr ve İhyâ'ül-Ulûm ve Fütûhât-ı Mekkiye ve Meşnevî-i Ma'nevî* ve emşâli kütüb-i mergûbeniñ te'lîf ü taşnîfi ümmet-i merhûmeniñ

⁷ Mum yanarken davet edecek olsa, pervanenin canı çekinmez yanacak olsa da.

⁸ Ruh alan padişah! Uçurt doğanı. Davet yolunda tut Nuh yolunu.

⁹ Gerçi müşteri gevşektir, soğuktur. Dine davet et; davet söz konusudur.

'amelen ve itikâden şâh-râh-ı şerî'at-ı garrâya be-ḥaḥkî salîk olmaları maḳşad-ı ḥayr-ı mirşadına mübtenî ve âşâr-ı mergûbe-i mezkûreniñ cedden müṭâla'âtı daḥî tehzîb-i aḥlâka bâ'îş ü bâdî olmaḡla bu 'abd-ı 'adîmü'l-biḍâ'a Âstâneli Ahmed Râşid 'afâ 'anhü ve 'an ebeveyhi Rabbihi'l-Mâcid bîñ üç yüz on ṭokuz ve yigirmi sene-i hicriyelerinde min gayr-ı ḥaddin ve liyâḳatin Medîne-i münevvere ḳâdılıḡında bulunaraq belde-i ṭâhire-i müşârü'n-ileyhâda Ḥarem-i Şerîf-i ḥazret-i seyyidü'l-enbiyâ 'ileyhe ekmelü's-şalavât ve etemmü't-taḥâya civâr-ı sa'âdet-medârında kâ'in 'umdetü'l- 'ulemâ'i's-şâlihîn Şeyḫü'l-islâm esbâḳ 'Ârif Ḥikmet Beg Efendi merḫûmuñ âşâr-ı ḥayriyesinden olan ḡâyet muntazam ve dil-ḡuşâ kütübḡâne-i zîbâlarında eyyâm-ı ta'ṭilde ziyâret ve muṭâla'a itdigüm kesb-i nefîse ve resâ'il-ı 'adîde-i ber-ḡüzîde miyânında ḥuṭûṭ-ı cemîle ile meşṭûr üdebâ-yı sâlifeniñ 'Arabî ve Fârsî âşâr-ı 'aliyyeleri cümlesinden olarak ḥuṭûṭ-ı meşḥûr İrânî Ḥâce 'İmâde'd-dîniñ ḥaṭṭ-ı nefsiyle muḥarrer Fârisü'l-'ibâre "*Pend-nâme-i Loḳmân Ḥekîm Cihet-i Ferzend*" nâmıyla mevsûm bir pend-nâme-yi müṭâla'a itmiş idim.

Bu pend-nâme lisân-ı 'İbrânîden zebân-ı Fârsîye vaḳtiyle terceme idilmiş bir eşer-i celîl-i bî-'adîldir. Cümleñiñ ma'lûmı olduḡı üzre Ḥazret-i Loḳmânîñ nübüvvet-i 'aliyyelerinde beyne'l-'ulemâ'i'l-ḥaḳîḳîn ihtilâf vâḳi' olmaḡla Ḥazret-i Eyyûb 'aleyhi's-selâmîñ kız ḳarındaşı oḡlı yâḫûd teyzesiniñ oḡlı ve künye-i şerîfleri Ebû'l-En'am olub Ḥazret-i Dâvûd 'aleyhi's-selâmîñ zamân-ı saltanatlarınıñ onuncı senesi tevellüd itdüḡi ve bilâ-mûcib kelâm itmez şamt u sükût üzre bulunur ḡâyetle te'ennî-kâr idüḡi ve elṭâf-ı ilâhiyeden kendüsine ḥikmet a'ṭâ' ḳılınaraq cemî-i aḳvâl ü a'mâlinde işâbet ve oḡlına dem-â-dem pend ü naşîḫat eyledigi tefsîrde meşṭûrdur. Sâ'ir aḫvâl ü atvâr-ı 'aliyyelerini tafşîlen bilmek isteyen kütüb-i tefâsîre mürâca'at itmelidir.

Bu 'abd-ı nâçîz-i sâlifü'z-zıkr pend-nâme-i ra'nâ u genc-i neşâyih-i minhâc-nümâyı zebân-ı Fârsîden ḳillet-i behresi olan iḫvâna ve siyyemâ etḫâl-i şâf-dilân-ı menâfi'-cûyâne derk ü tefehhümi âsân ve bunlarda neşâyih-i mezkûre ile bi't-tanaşsuḫ vâşıl-ı menâzil-i elṭâf-ı Müste'ân olmaḡ niyyet-i ḥayriyyesi ile otuz dört naşîḫatden 'ibâret ve nice [2] menâfi' ü fevâ'idi câmi' olması cihetle el-ḥaḳ bir kenz-i ḥikmet olan mezkûr pend-nâmeniñ her pendini beşer beyt ile şûret ü vâzîḫada lisân-ı Türkîye naḳl u terceme eyledüm. Bu *Pend-nâmeniñ* ḳillet-i lafzı keşret-i fevâ'id ü menâfi'ine gayr-ı mâni'dür. Çünki nazar-ı im'âna alındıḡı ḫâlde envâr-ı ḥikmet ü sa'âdet meşâriḳ-ı ma'ânîsinden lâmi'dür. Nitekim dil kelimesi de ḥisâbca otuz dört 'aded ve iki ḫarfdan 'ibâret ise de "Câm-ı Cem râ ki şanîdî dil-i âdem bâşed" neşîdesince ba-ḥasebü'l- zâhir bir laḫm olan dil-i insân-ı kâmil nice 'ulûm u 'irfâna ve belki esrâr-ı cihâna vâḳıf u mazḫar olmasıyla andan merdân-ı ḥaḳâyîḳ-perverânîñ müsteffîd ü müsteffîz oldukları der-kârdır. Bu terceme-i manzûmeniñ müṭâla'asına tenezzül ü 'aṭf-ı leḫâza iden iḫvân-ı ḫaṭâ-pûşânîñ ba'zı mertebe ḫaṭâ vü ta'bîr-i nâ-sezâ vuḳû' bulmuş ise ḳalem-i 'afv ile işlâḫ ü itḳân ü âstîn-i şafḫ ile setr ü pinhân buyurmaları mercûdur.

Yine haţţât-ı şehîr 'îmâdü'd-dîniñ haţţ-ı nesih ile pend-nâme-i mezkûriñ sûtûrı miyânında belîgâne vü şûfiyâne bir gâzel müşâhede ve istinsâh itmiş idim. Neş'e-fezâ-yı ehl-i tabî'at olacağı mülâhazasıyla derc edildi.

Ey tâ'ir-i hüceste bedâm-ı heves mebâş
Çün murğ-ı perşikeste esîr-i kafes mebâş¹⁰

Şeh-bâz-ı 'âlem-i melekûtist cân-ı tû
Çendîn esîr-i dâm-ı hevâ vü heves mebâş¹¹

Merdâne pâ be dâmen-i himmet keş ey fakîr
Gu ber merâm hîş turâ destres mebâş¹²

'Ankâşifat be Kâf-ı kanâ'at qarâr-gîr
Ber hân-ı siflegân-i cihân çün meges mebâş¹³

Çün 'âkıbet zi hemnefesân mîşevî codâ
Gû der zamâne hîç keset hemnefes mebâş¹⁴

Menzil pedîd nîst be nâyî be râh-i 'aşk
Şabr âr pîş ü nâle konân çon ceres mebâş¹⁵

Pîşvâ-yı ehl-i 'ulûm u taqvâ ser-firâz-ı kişver-i âdâb u zühd ü şehâ, şâhibü'l-ğayrât merhûm müşârü'n-ileyh Şeyhü'l-islâm 'Ârif Hikmet Beg Efendiniñ edebiyâtda da ferîd-i zamân ve gâyet melîhü'l-beyân oldukları 'Arabî ve Fârsî ve Türkî âşâr-i şî'riyyelerinden dağı müstebân olub müşârü'n-ileyhiñ biñ iki yüz kırk altı târîhinde kisve-i beyt-i mu'azzam kazâ'en muhterik olması üzerine 'ârifâne ve hekîmâne inşâd eyledikleri kıt'a-i belîge harameyn-i muhteremeyn üdebâsınca dağı taşsîn ü taqdîr idilmiş ve o kıt'anıñ bu maħalle teberrüken derc ü taşîri münâsib görülmüşdür.

¹⁰ Kutlu kuş! Heves tuzağına düşerim deme. Kanadı kırık kuş gibi kafes esiri olma.

¹¹ Melekût âleminin doğanıdır senin canın. Bu kadar da nefis ve heves tuzağının esiri olma.

¹² Hey fakir! Himmet eteğine mertçe bas ayağın. Amacına ulaşamayacakmışsın, olmasın.

¹³ Anka gibi yer edin kanaatin Kaf Dağı'nda. Dünya sefillerinin sofrasındaki sinek gibi olma.

¹⁴ İnsanlardan ayrılmayacak mısın sonunda. Say ki ömründe hiç kimsen yokmuş, olmasın.

¹⁵ Varılacak yer görünmüyor; giremezsen aşk yoluna. Sabırlı ol; çan gibi inleyen biri olma.

Kıt'a-i Latîfe

Teḥammele beytu'llâhi 'an külli zâ'irin
Zunûben ḳad isveddet bihe'l-kisvetü'l-beyzâ

Fe-lemme's-teḥakkû'n-nâra min vefri zenbihim
Fe-lem yerḳa illâ en teḥammelehâ eyzân¹⁶ [3]

Tercemeü'l- Faḳîr

1. Muḥtaşar bir Pend-nâme lîk ma'nâsı ṭavîl
Nuş u ḥikmet münderic çok nef'i var mânend-i nîl
2. Şübhesiz her pendidür evfaḳ kitâb u sünnete
Dünyevî ve âḥirî sâlim yola olmuş delîl
3. Eyle im'ân-ı nazar her fıḳrası fülk-i necât
Ḳulzüm-i dürr-i neşâyiḳ lafzıdur gerçi ḳalîl
4. Ḳillet-i lafzın görüb *bu cevheri ṭutma* ḥaḳîr
Gerçi pırlanṭa ufaḳdur ḳıymeti ḡâyet cezîl
5. Eyledim beş beyt ile her pendi nazm ü terceme
Añlasun herkes me'âlen ḳalmasun bir ḳâl u ḳîl
6. Maḳşadım kendim *gibi* ḳâşırlar olsun ḥişşe-mend
Lafz u ma'nâda naşîḥat-nâme zîrâ bî-'adîl
7. Bâ-ḥuşûş eṭfâle olsun yâdigâr-ı pür şimâr
Zevḳ alur bûy u fevâkihden daḥı ṭab'-ı cemîl

¹⁶ Allah'ın evi, bütün ziyaret edenlerin bembeyaz giysileri karartan günahlarını üstlendi. (Ziyaretçiler) günahlarının çokluğundan ateşi hak ettiklerinde bile (Kâbe), bu duruma da razı olmayarak, o günahları da üstlendi.

8. Görse manzûmemde 'ayb eyler haţâ-pûşân nihân
Bezm-i 'irfânda budur 'âdât-ı merdân-ı celîl
9. Eyledüm eşrâf için halka bu pendî terceme
Câm-ı nuşhı nûş kıl Râşid dilersen selsebîl

Münâcât-ı mehâsin-i âyât

İrham bi-hâli 'abdeke yâ vâhibe'l-'aţâ
Ve unzur bi-'ayni luţfike yâ muzhire's-sehâ

Leyse'l-hakîmu gayreke yâ mâlike'l-mülûk
Yâ vâcibe'l-vücûdi ve yâ şâhibe'l-beğâ¹⁷

Diger

Nikâb-ı gönçe-i 'irfânı aç dil ravzasın kıl şâd
Hezârân mâsivâ kaydından olsun ey kerîm âzâd

Açılsun 'ayn-ı kalbim tâ görem eşyâyı hakk ile
Karîn it merd-i Hak-bîne olam tâ mazhar-ı irşâd

Ve minâllahi't-tevfîk ve hüve ni'me'l-refîk [4]

Terceme-i Manzûme-i Pend-nâme-i Lokmân Hekîm Cihet-i Ferzend

Bismi'llâhi'r-raḥmani'r-raḥîm

Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün

---

¹⁷ Ey ihsan ve bağış bol olan Allah'ım kulunun haline acı ve merhamet et. Ey cömertliği ortaya çıkartan Allah'ım lütuf ve bağış gözüyle bak. Ey bütün hükümdarların sahibi senden başka hükmeden yoktur. Ey kalıcı olan beka sahibi ve ey varlığı vacip olan Allah'ım.

[1]

Ey puser Hodâ-yı Te'âlâ râ beşinâs

1. Hağ Te'âlâyı bil ey tıfl-ı zekî Vâhiddür
Dağı mevcûd u ganî muğtedir ü mâciddür
2. Zâtı mevcûd idi 'âlemler iken hep ma'dûm
Yoğ iken şems ü felek ins ü melek mâh u nücûm
3. Şoñra "kûn" emri ile bunları kıldı îcâd
Derk ider varlığın eşyâdan anuñ ehl-i sedâd
4. Heme aḥvâlde Allâh'ı unutma zinhâr
Her işi eyle rızâ-yı Hağa tevfiż ey yâr
5. Târik-i râh-ı Hudânıñ olur aḥvâli maḥûf
Meh yolından çıka olmaz mı giriftâr-ı ḥusûf

[2]

Her çi gûyî ez pend u naşîhat noḥost berân kâr kon

6. Her ne nuşḥ eyler iseñ evvel anı it icrâ
Kıla gör hükmini nefsiñde o pendıñ ifâ
7. 'Aql u cânıñ idüb ey ḥûş püser evvel tehzîb
Ḥalkı da nuşḥ ile kıl râh-ı şalâḥa teşrîf
8. Müstefîd itmedesiñ nuşḥ ile nâsı her ân
Nefsiñi eyleme nisyân ki ḳalursıñ giryân
9. Rûsiyeh külḥeni gerçi ışidub ḥammâmı
Pâk u tanzîf kılar himmeti ḥaş u 'âmı

10. Hâşılı söyledigün pend ile it kâr u 'amel
Olma külhenci gibi gayr-ı nazîf ey a'kal [5]

[3]

Sohen-i be endâze-yi hîş gûy

11. Kendi haddiñ düşünüb eyle kelâma âğâz
Geçme miqdârı şağın eyleme hem nuçkı dırâz
12. Dime halqa ne işitdünse anı kıl perhîz
Şerm-sâr itmeye tâ kim seni ehl-i temyîz
13. Bî- te'emmül söze âğâza cesâret itme
Şoñra haclet çekerek şamt u nedâmet itme
14. Kılıb itnâb-ı kelâm eyleme nâsı bîzâr
Hâzım ile söyle sözi gelse de vaqt-i güftâr
15. Hele bîhûde söz itmek kılar insânı melûl
Her zamân hâzım u sükût itmede erbâb-ı 'uqûl

[4]

Qadr-i merdom be şinâs

16. Merdümüñ qadrini bil eyle muhabbet ibrâz
Bâ-huşûş ehl-i ma'ârifse anı kıl i'zâz
17. Ehl-i 'ilm ü hünere hürmet iden hurrem olur
Nuçq u tedbîrleri rîş-i dile merhem olur
18. İntihâb itmese güc merd-i şaffi 'ayn-ı güher
Böyle merdâna fedâ cânın ider ehl-i başâr
19. Eyle aḥvâl-i enâma göre her dem hürmet
Cân-sipârâne ide tâ saña bunlar hıdmet

20. Kâdr-i merdâni bilüb itme ri'âyetde kuşûr
Ki müheyyâ bulasıñ ravza-i 'izzetde kuşûr

[5]

Râz-i hîş nigehdâr

21. Kimseye eyleme esrârıñı ızhâr ey yâr
Olsa *da* yâr-ı muhibb söyleme sırrıñ zinhâr

22. Her *kime* söyler iseñ sırrı kalur şanma nihân
İki lebden çıka bir sırr olur elbette 'ayân

23. Ketm-i sırr eyleyecek varsa cihânda 'anķâ
Râzı koy maḥzene miftâhını eyle imḥâ

24. Eyle mir'âta nazar sırrı naşıl hıfz eyler
Sırrı meydâna *ķosa* revnaķı ķalmaz n'eyler

25. Râz olur nezd aña bir de be-ġâyet mektûm
Dehen *û* lebleri ġuyâ o ġurûhuñ maḥtûm

[6]

Merdom râ be vaķt-i hışm âzmây

26. Âdemi tecrübe it vaķt-i ġâzabda o kişi
Ḥâl u eṭvârına ḥoş baķ nicedür *anuñ* işi

27. Ḥikmete şer'a muvâfıķ mı degil *mi* kârı
Bilinür ḥîn-i ġâzabda kişinüñ efkârı [6]

28. Ḥaddi eylerse tecâvüz bil o maġlûb-ı hevâ
Nefse tâbi'dür o her *ne* diseñ itmez aşġâ

29. Kâmil insâna ğazab leşkeri eylerse hücûm
'Asker-i 'hilm ile eyler anı def ü mehzûm

30. Hımr-ı hışm itmede mâhiyyet-i insânı 'ayân
Kim ki sekrân-ı ğazabdur anı 'add it hayvân

[7]

Dost râ be-sûd u ziyân imtihân kon

31. Dem-i ni'metde saña her kim ider 'arz-ı hülûş
Hemdem-i şâdıķ anı şanma muhibb-i maşşûş

32. Vaķt-i iķbâlde kim itse uşuvvet ibrâz
İ'timâd itme ki şûrî ola ħazm eyle birâz

33. Söyler o dürlü ħikâyât ile merdâne kelâm
Gösterüb şıdķ u tevâzu' kılar ülfetde devâm

34. İmtihân dostı it sûd u ziyân/la ola tâ
Yâr-ı şâdıķla riyâ-pîşe muhibler peydâ

35. Naķd u mâl iste ziyân-dîdelik eyle izhâr
Eger eylerse muvâsât anı bil şâdıķ-ı yâr

[8]

Dost-i zîrek u dâna ihtiyâr kon

36. Dost ol âdemi tüt kim ola dâna vü ħakîm
Nuş u tedbîri ile tâ bulasıñ râh-ı selîm

37. Olmasa dost zekî nef'i yok ef'âli ħaţâ
Yâr-ı aĥmaķdan olur düşmen-i 'âķıl evlâ

38. Fârıķ-ı nîk ü bed olmazsa muhibb olsun dūr
Çünki ħayrı bilemez cehl ile her kârı kuşûr

39. Kîmyâdur o muhibb kim ola 'ilm ü hüneri
Müşkülâtıñ ne ise söyle al andan haberi

40. Her dem insâna gerek böyle muhibb-i 'âkı
Hüsn-i re'y ile olur mîve-i maşşad hâşıl

[9]

Ez merdom-i ebleh ü nâdân begorîz

41. Göricek ebleh ü nâdânı hemân eyle firâr
Şıkar eţvârı sözi âdemi eyler bîzâr

42. 'Aklı nâkış sözi bed terbiyesiz şaşş-ı cehûl
Devirir çam nereye berķ-i teni itse nüzûl

43. Olamaz ebleh olan yâr u refîķ ehl-i dile
Gülşene karğa girüb *de* uçamaz bülbül ile

44. İktirân eylese taş şîşeye gelmez mi zarar
'Ukalâ meclis-i nâdândan ider farķ-ı hâzer

45. Sözi ef'âli virür câna keder nâdânıñ
Farķı yok hergeleden terbiyesiz insânıñ [7]

[10]

Dost u âşinâ râ be-vâķt-i renc u saķtı âzmây

46. Tecrübe kıll dem-i miñnetde muhibb [ü] yârânı
Süfahâ aldatur ülfetle niçe insânı

47. Vâķt-i ni'metde riyâkâr ider envâ'-ı hulûş
Çünkü görmekte *seni* cevher-i iķbâle füşûş

48. Sentiñe gelmez o zâ'il olıcağ emvâliñ
Zemm ider belki seni olsa dige-gûn hâlin

49. Şanma her 'arz-ı muhabbet ideni yâr-ı muhibb
İdegör tecrübe zâhir olur efkâr-ı muhibb

50. Aña ol ehl-i vefâ yâr-ı muhibdir ender
Vağt-ı sağtı vü şedâ'idde gelür himmet ider

[11]

Der kâr-i hayr cidd u cehd kon

51. Cümle hayr işde himem nağdini şarf it ey pîr
Ola hâşıl himem ü cehdiñ ile nef'-i keşîr

52. Emr-i hayra idesiñ ez-dil ü cân bezl-i himem
Hayr işiñ çünki huşûlinde olur nef'-i ümem

53. Eyle mâlen bedenem hayr işe cidd ü iğdâm
Yâd ide hayr ile halk ismiñi tâ rûz-ı kıyâm

54. Birr ü taqvâya te'âvün ile emr itdi ilâh
Birr ü hayra kılasıñ bezl-i mesâ'î her gâh

55. İktidârınca cihânda hasenât it hasenât
Bulasıñ 'izzet-i dâreyn ile 'âlî derecât

[12]

Tedbîr bâ-merdom-i muşliḡ u dâna kon

56. İde gör 'âlim-i muşliḡ ile tebdîr-i umûr
Gösterir râh-ı şavâb ehl-i hüner merd-i vağûr

57. Kılsa bir kâra tefekkürle şürû' ehl-i kemâl
Hüsn-i şûretle işi şübhe yoğ eyler ikmâl

58. Hikmet ü şer'a kılar her işi dâna tevfiğ
Kim ki re'y istese doğru yola eyler teşvîğ

[13]

Civânî râ ganîmet dâ

59. Ey civân işte ganîmet ki civânlık demidür
İtme zâyi' o demi gerçi şafâ 'âlemidür

60. Beñzedür berğ-i Yemânîye o vaqti üdebâ
Çünkü sür'atle geçer eyleme bîhûde hebâ

61. Kesb-i 'ilm ü hünere tâ'ate haşr it o demi
Şarf idüb nefis ü hevâya şoñucu çekme gamı

62. 'Avğ-ı taşşîl ile vaqt itme hebâ kıl ta'cîl
Ki civânlıkda sühûletledür emr-i taşşîl

63. Cevher-i 'ilme virür nağd-i civânîyi fañn
Kim anı görse bu cevher ile eyler taşşîn [8]

[14]

Be-hengâm-i civânî kâr-i her dü cihân râst kon

64. Genc iken kıl dü cihân kârını ikmâle şürû'
Bul delîl ide seni sevğ-i tarîğ-i meşrû'

65. Neye mevğûf ise esbâbını kıl istiğzâr
Dü cihân kârını ikmâle çalış leyl ü nehâr

66. Tut bir iş behr-i ta'ayyüş idesñ hoş tedbîr
Bu cihân işlerin evvel görerek bî-takşîr

67. Şer'e tevfiğ ile her kârda sa'y eyle müdâm
Bula tevfiğ-i İlâhîyle işñ hüsni hitâm

68. Uğrevî işleri vaqtiyle edâ it her gâh
Muḥlişâne çalış i'mâle şaḡın itme günâh

[15]

Dostân u yârân râ 'azîz dâr

69. Cümle yârân u muḥibbânı tutub 'izzetle
Anları eyle nevâziş kerem ü ḥürmetle

70. Dostlar lâyıḡ-ı i'zâz u ni'amdur lâreyb
Himem ü luḡfi dirîḡ eylemek anlardan 'ayb

71. Oḡduñ innemâ'l-insâne 'abîdü'l-iḥsân
Ḳıl eḡibbâyı nevâzişle muḡayyeb ey cân

72. Ecnebî görse mürüvvet ḡul olur ḡıdmet ider
'Abde luḡf itmez iseñ kûh u beyâbâna gider

73. Eyle i'zâz eḡibbâyı bilürseñ şâdıḡ
Ḳiřinüñ derdinedür dost ḡabîb-i ḡâzıḡ

[16]

Bâ dost u dořmen piřânî-yi gořâde dâr

74. Düşmen ü dostu it luḡf u beřâřet izḡâr
Ḳılma a'dâya bed endişe ḡaḡâret izḡâr

75. Münḡařır ḡalmaya luḡf u nazarıñ iḡvâne
İltifât eyle hem a'dâ-yı bed-endişâne

76. Ḳıl tecâḡül saña düşmenden irer cevr ü ezâ
İdegör şabr u taḡammül bulur âḡir o belâ

77. Anı zâhirde muhibbiñ gibi tut kıl taltîf
Tâ ki düşmenliğini itmeye hâsid taz'îf

[17]

Mâder u peder râ 'azîz dâr

78. Peder ü mâderi i'zâz ile kıl şâd u qarîr
İtme hürmetde kuşûr anları lâzım tevķîr

79. İster evlâdını 'âlî ola dâ'im ebeveyn
Bulunur anları tatyîb ile 'izz-i dâreyn

80. Vâlideyniñ olur evlâdda haķķı bisyâr
Emr *ide* anlara ihsân ile Rabb-ı Settâr

81. Saña hizmetleri çok vaķt-i tufûliyyetde
Siyymâ vaķt-i şedâ'idde dem-i küd[û]retde

82. Her dem evlâda ğarazsız hademât itmişler
Bâb-ı işfâķ u mürüvvetde şebât itmişler [9]

[18]

Ostâd râ bihterîn-i pederân dân

83. Eyle üstâda ri'âyet bil anı 'ayn-ı güher
Öğredür 'ilm ü edeb rif'atiñe himmet ider

84. Dâ'im âdâb u şalâh işrine çekmekde seni
Rif'at-i kadriñe haşr eyledi fikr ü bedeni

85. Vesah-ı cehli bırakmaz seni pâk eyler edîb
Kılar ahlâķını ta'lîm edeb *ile* tehzîb

86. Böyle üstâdı bil evlâ peder ü mâderden
Eyle taḥşîl-i ma'ârif o hüner-perverden

87. Cevher-i 'ilm ü hünerle seni tezyîn ü qarîr
Kılar encâm iderüm işte kaviiyyen tebşîr

[19]

Ferzend râ 'ilm ü edeb beyâmûz

88. Hilye-i 'ilm ile kıl oğlını tezyîne şitâb
Şeref ü 'ilm ü ma'ârifle ola fâ'ide-yâb

89. İntihâb eyle bir üstâd aña behr-i ta'lîm
Ögredüb 'ilm ü edeb göstere hem nehc-i kavîm

90. 'İlm-i ahlâka velîk itmeli gâyet diğğat
Hüsn-i ahlâk olur insâna büyük ehliyyet

91. Süfahâden degül evlâd uzağ olsun pederân
İtdi bunlar niçe evlâdı sefil ü giryân

92. Oğlın ayrılmayub üstâddan itsün taşşîl
'İlm ü âdâba ola mazhar-ı 'izz ü tebcîl

[20]

Dîn râ ez behr-i ân cihân u direm râ ez berâyi in cihân nigâhdâr

93. Dîndür vaz'-ı İlâhî aña vâcib diğğat
Ki diyânetle her işde bulur insân rif'at

94. Dîni 'uqbâ için it hıfz u şiyânet zîrâ
Emr-i dîni şoracak evvel o 'âlemde Hudâ

95. Akçeyi şakla bu dünyâ için elzem pâre
Kılma tâ işlerini tesviyede bî-çâre

96. Bu cihânda her işi aķçe hemân hâşıl ider
Bî-ta'ab menzil-i maķşûda seni vâşıl ider

97. İhtiyâca göre hıfz eyle zer ü sîm ey yâr
Olma dünyâ için aġyâre varub minnetdâr

[21]

Harc be endâze-yi daħl-kon

98. Ne ise maşrafıñ eyle aña bir hadd ta'yîn
Hârice çıķma o hadden olayım dirseñ emîn

99. Ne ki lâzımsa alub hâcete kâfi harc it
Hâzm u diķķatle taşarrufla o hadde derc it

100. İtme bihûde meşârif süfahâya bakma
Şoñra çok borca düşüb beyt-i vaķârıñ yakma

101. Kıl idâre işini aħz u 'itâde diķķat
İderek işr-i hekîmânede bezl-i himmet

102. Yorganından ilerü her kim uzatsa ayaġın
Üşüdür kendini hem söndürür âħir ocaġın [10]

[22]

Der heme kârhâ miyânerov bâş

103. İtme tefrîķ hem ifrâķ her işde ey mîr
İhtiyâr evsaķ-ı emri kılarak it tedbîr

104. Hâyrdur evsaķı her kârıñ eşer-vâr bisyâr
Mu'tedil rîh ile keştî hoş ider seyr-i bihâr

105. Yaġmuruñ nef'i cihân hâķınadur bî-pâyân
Yaġsa çok seyl başub ġarķ olur ins ü hayvân

106. Eyle her kâr u 'amelde vasat üzere hareket
'Avn-i haqla ola hâşıl her işinde bereket

107. İtmeli mu'tedilâne her işe sa'y ey cân
Ki vasat hayr-ı umûr oldığın eyle iz'ân

[23]

Ez müfsidân dûr bâş

108. Eyleme 'atf-ı nazar müfsid-i bed-endişe
Seni nâgeh düşürür mezbele-i teşvîşe

109. Kim uyub nefse kılar nâr-ı fesâdı îkâd
Celb ider nefret-i halkı idilür la'n ile yâd

110. Müfsidân vâdî-i zilletde gezer leyl ü nehâr
Rû-yı râhat göremez pûte-i mihnetde yanar

111. Mefsedet-kâr ider ülfetle mefâsid ilqâ
Şûretâ gerçi beşer ma'nidedür ejderhâ

112. Her zamân böyle erâzilden uzak ol şad mîl
Getürür başa belâ işleri dâ'im tesvîl

[24]

Civânmerdî pîşe kon

113. Ey püser cûd u şehâ 'âdetiñ olsun her dem
Ki olur merd-i şehî cûd ile mergûb-ı ümem

114. Sever erbâb-ı şehâyı dil ü cândan insân
Rûz u şeb zikr-i cemîlin iderek vird-i zebân

115. Celb ider nefret-i halkı nereye gitse bahîl
Sevdürür halka civân-merdi sever Rabb-ı cemîl
116. Her maħalde yaşar âsûde bulur hem rif'at
Ki olur merd-i sehî lâyıķ-ı 'izz ü hürmet
117. İktidârınca sehâ-kâr ola dâ'im insân
İhtiyâc ehlini *de* itmeye hergiz nisyân

[25]

Be hâne-i her ki revî dest u zebân u çeşm nigâhdâr

118. Her kimiñ hânesine 'âzim olursañ ey yâr
Dest ü çeşmi dili hem hıfz idici ol her bâr
119. Kapudan hâneye gir rıfķ ile hoş niyyetle
Görüb ev şâhibin izn iste güzel şûretle [11]
120. Eliñi mâlına ev şâhibiniñ itme dirâz
Yoķdur el sürmeye meydânda daħı olsa cevâz
121. Edeb ü şânı muħill sözden idüb hıfz-ı lisân
İhtiyâţ üzre söz it olmaya dil-gîr insân
122. Her yire 'atf-ı nigâh eyleme hıfz it göziñi
Seve âhû gibi herkes göziñi hem öziñi

[26]

Kem tama' u bâzâr bâş

123. Düşme dâm-ı tama'a mazhar-ı hirmân olma
Çahr u zillet çeküb encâm-ı perîşân olma
124. 'İzz ü râhat göremez hırş ile nâlân tami'
Her dem âsûde yaşar 'izz ile merd-i kâni'

125. Mâkiyân dâne için oldu kümes içre sefil
Kebk ider ahaha arâda bulur rız-ı cemîl

126. İtme malû-ı Hudâyı aın âzâr alâ
Kim ezâ halka iderse görür elbet o cezâ

[27]

Her i hâhî goften ez cevâb-i ân biyendîş

127.Söz dimek istediginde düşünüb bi'l-erâf
ora îrâd-ı kelâm it dimeye kimse güzâf

128.İtmeden bed'-i sühen fikr-i cevâb it zîrâ
Dimesün ehl-i sühen nukîñ işitdükde hata

129.Söze bed' eylemeden eyle cevâbîñ izâr
İdesiñ ora feâhatle şürû'-ı güftâr

130.Nukîñî müstemi'în itmeli cândan tasîn
İşte kânûn-ı kelâmı saa kıldım tebyîn

131. İş bu üslûb ile söz söyle velîk itme şitâb
Olmaya tâ ki söziñ bîhûde çün şavt-ı zebâb

[28]

Peyveste âmûzende-i dâniş u huner bâş

132.Eyle öğrenmek için 'ilm ü hüner cidd-i keşîr
İtdi 'âlimleri ur'ânda şenâ Rabb-ı başîr

133.Her kim evc-i hüner ü dânişe tarîk ide bâl
Olur alâını tehzîb ile memdûh-ı ricâl

134.Zü'l-cenâheyn ise dâna bil anı sen iksîr
Dünyevî uḥrevî andan görilür nef'-i keşîr

135.Eyle taḥşîl-i kemâl emrine sa'y u iḳdâm
Tâ mine'l-mehdi ile'l-laḥde olub mazhar-ı tâm

136.Fıḫ u tefsîr ü ḥadîse idesiñ şarf-ı himem
Bu 'ulûm ehlini tut yâr-ı şefîḫ u hemdem

[29]

Pîrân râ bozorg dâr

137.Pîrler lâyıḫ-ı ta'zîm ri'âyet eyle
Ey civân eski müsinn zâtı ḥimâyet eyle [12]

138.Gördigüñ anda ḫıl envâ'-ı beşâset izḫâr
Ḥâl u ḥâṭırlarını cidden idüb istifsâr

139.İḫtiyâr âdeme itmekde mürâ'ât üdebâ
Bâ-ḫuşûş ehl-i muḫabbet ola yâ ehl-i vefâ

140.Nice yıl eylese mollâsına bende ḫıdmet
Anı tutmaz yeñi bende gibi mollâ elbet

141.Yapa gör ḫâṭır-ı pîrânı hemân it ta'zîm
Ustalar yıḫmaz ider eski binâyı termîm

[30]

Merdom râ be-nâm-ı nikû ḫân

142.Eyle insânı güzel nâm ile yâd u tezkâr
Faşl u zemm itme daḫı kimseyi taḫbîḫ ey yâr

143.Ḥüsn-i ef'âlini söyle ḫişiniñ görme 'uyûb
Kendi 'aybıñ gören eyler mi enâmı maḫcûb

144.İtme bed-nâm ile bir kimseyi yâd u takbîh
Kılma agrâza düşüb nefsiñi halka tercîh

145.Faşl u zemm oldı harâm itme günâha cür'et
Hayr ile zıkr ider insânı mekârim haşlet

146.Nâm-ı nîgû ile yâd eyle enâmı her gâh
Kötü hâli olanı nuşh iderek kıl âgâh

[31]

Ez merdom-i mutekebbir u baḥîl dūr bâş

147.Kibriyâ Hazret-i Allâh'a sezâdur ancak
Kim tekebbür ide ednâdur o şahş-ı aḥmaḳ

148.Göricek şahş-ı baḥîl ü mütekebbir dūr ol
Semtine uğrama illâ aña kibr it nūr ol

149.Mütekebbirlere kibr it dedi şîr-i Yezdân
Vâkıf-ı sırr-ı hafî şahr-ı Resûl-i zîşân

150.Uzaḳ ol baḥl u tekebbür idene kılma nigâh
İtmesün halkı o bed-hûlara muḥtâc Allâh

151.Bunlara ḥâk-i mezellet olur encâm-ı maḳarr
Baḳ baḥîl aḳçesi çoḳ her demi miḥnetle geçer

[32]

Tuvângerî der ḳanâ'at dân

152.Her ne verdiyse Hudâ eyle ḳanâ'at zîrâ
Kişi bu kenz-i ḳanâ'atla ider kesb-i ğinâ

153.İder insânı tûvânger bu hazîne memdûh
Nâ'il olmazsa bu kenze olur insân maqdûh

154.İdemez merde bile hâlini ifşâ kâni'
Pîş-i nâ-merde gidüb faqrını söyler tîmi'

155.Rızkıñ esbâbına lâzımsa tevessül itmek
Halkı iz'âc ile lâyıq mı tezellül itmek

156.Bil yaqîn kenz-i kanâ'atde ğinâdur mevcûd
Tutub esbâbını iste kılar a'tâ ma'bûd [13]

Hamd-i bî-pâyân ân Hudâ-yı Müste'ân râ 'azze ü celle ki İn terceme-i manzûme-i *Pend-nâme* be-
hadd-i hitâm resîde ez kâriân-ı 'ayb-pûşân ümmîd dârem ki ıslâh-ı haâtâ ü nevâkış konend.

Pend-nâme bak idilmiş terceme
Bî- gümân her fıkrası habl-ı metîn
Söyledi Râşid güher târîhîni
Dil-güşâ manzûme dir mîrim bihîn [1322] [14]

SONUÇ

Ahmed Râşid'in 1904 yılında yazdığı "Pend-nâme-i Lokman Hekim Terceme-i Manzûmesi" adlı eser 13 + 156 + 2 beyitten ibaret olup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Klasik mesnevi tertibinin olmadığı bu eserde asıl metinden bağımsız olarak gazel ve kıt'alar da yer almaktadır. Her ne kadar Ahmed Râşid mukaddime bahsinde 34 Farsça nasihatı beşer beyit halinde tercüme ettiğini söylese de manzumede yer alan nasihat sayısı 32'dir ve 12. nasihat üç beyit, 16. nasihat ise dört beyit halinde tercüme edilmiştir. Eserin mukaddimesinde Hz. Lokman'ın kim olduğuna dair bazı açıklamalar yapılmış olup buradaki bilgiler, tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle örtüşmektedir. *Pend-nâme*'de; din ve ahiret, sosyal hayatta ve insanlar arası münasebette dikkat edilmesi gerekenler, bir insanda bulunması elzem, insanın değerini yükseltecek vasıflar ifade edilmiştir. Manzumede bütün nasihat türü eserlerde de görüldüğü gibi, ayet (b.3, b.54, b.93, b.147) ve hadisler (b.135), din büyüklerine ait sözler (b.149) bazı atasözleri (b.71, b.102) ve deyimler (b.42, b.120) iktibas olarak kullanılmıştır. Yine fabl türüne dahil olabilecek beyit örnekleri de (b.125) mevcuttur.

Sonuç olarak bu manzumenin neşri, ahlâk kitaplarına dair ve edebiyat tarihlerinde adı anılmayan Ahmed Râşid hakkında yapılacak olan yeni çalışmalara zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Arslan, Mehmet. "Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nin Pendnamesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, 4, (2004): 5-80.

Atalay, Mehmet. "Câmî'nin Lüccetü'l-Esrâr Adlı Kasidesi ve Erzurum Kadı Vekili Ahmed Râşid'in Manzum Terzümesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 24, (2004): 23-42.

Bayat, Ali Haydar. *Türk Kültüründe Lokman Hekim*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000.

Bilgin, Azmi. "Türk Edebiyatında Nasihatnâme ve Emre'nin Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'ı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 93, (1994): 197-208.

Canım, Rıdvan. "Pendnameler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları", *Millî Kültür*, 66, (1989): 22-25.

Cerrahoğlu, İsmail. "Şeyhülislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevvere'de Kurduğu Kütüphane", *Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, (1988): 111-129.

Ceyhan, Âdem. *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Ankara: Öncü Kitap, 2006.

Ceyhan, Âdem. *Ahlâk Düsturu- Hazret-i Ali'nin Şiir ve Vecizelerinden Seçmeler*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2010.

Ekin, Yunus. "Lokman Sûresi'nin Tanıtımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (1996): 157-162.

Eliaçık, Muhittin. "Fânî, Fânî Çelebi" *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Maddesi*, 2014, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5106> E.T. 02.12.2018

Gül, Ahmet. "Lokman Hekim ve Öğütleri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (1985): 387-406.

Güngör, Mevlüt. "Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Lokman", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, (1996): 167-178.

Harman, Ömer Faruk. "Lokman", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 27: 205-206. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

İnal, İ.Emin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*, C. 3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi., 1969.

Kaplan, Mahmut. "Manzûm Nasîhat-nâmelerde Yer Alan Konular", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, (2001): 133-85.

Kaplan, Mahmut. "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler* C. 11, (Ed: Hasan Celâl Güzel vd.), Ankara, (2002): 791-99.

Keleş, Reyhan. "Türk Edebiyatı'nda Nasihat", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, (2010): 183-209.

Keskiöglü, Osman. "Hazret-i Lokman'ın Oğluna Öğütleri", *Diyanet İlmi Dergi*, 3, (1962): 5-6.

Kocaer, Sibel. "*Pendnâme-i Azmî'nin Osmanlı Nasihatnâme Geleneğindeki Yeri*", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2009.

Levend, Ağâh Sırrı. "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 11, (1963): 96-115.

Meral, Yasin (2018). "Hz. Lokman'ın Öğütleri ve Antik Mısır'ın Sebait Metinleri", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 15/1, (2018): 7-32.

Özcan, Hatice. "*Kaysûnîzâde Nidâî Muhammed Çelebi El-Ankaravî'nin Menâfi'u-Nâs Adlı Eseri: Metin-Dil Özellikleri-Dizin (57a-99b)*" Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007.

Sümbüllü, Yusuf Ziya. "Türk-İslam Kültüründe Nasihâtname İçerikli Eserlere Genel Bakış", *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, (2015): 1-7.

Şarlı, Mahmut. "Medîne-i Münevvere'deki Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler", *İlmi Araştırmalar*, 11, (2001): 99-112.

Tan, Zeki. "Lokman Sûresi 12-19 Ayetleri Bağlamında Baba-Çocuk İlişkisi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, (2016): 211-222.

Taşkesenlioğlu, Lokman. "Çetin Bir İddia: "Lokman İle Bahs"e Giren Şairler", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 31, (2016): 171-179.

Ulucan, Mehmet. "Türk Kültür ve Edebiyatında Pend (Öğüt) Geleneği", *Prof. Dr. Mine Mengi Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, (Haz: Muna Yüceol Özen-Huriye Sözer) Adana: Çukurova Üniversitesi, (2012): 2014-223.

Uzun, Mustafa. "Lokman (Türk Edebiyatı)", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 27: 206-208, Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Ünver, Süheyl. *Lokman Hekim'in Oğluna Verdiği 100 Nasihat*, İstanbul: Lokman Sağlık Yayınları, 1968.

Yıldız, Alim. "İbrahim Gülşenî'nin Pend-nâmesi" *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, (2002): 57-95.

Yeniterzi, Emine. "Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eski Türk Edebiyatı.